

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

***МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. В теорії та практиці господарювання в умовах ринкової економіки визнано, що витрати є найважливішим об'єктом управління. Від їх величини залежить дохідність і конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Проте, як показує аналіз, аграрним підприємствам не вдається скорочувати собівартість продукції, досягати оптимального рівня рентабельності та здійснювати розширене відтворення, що характеризує низький рівень управління ними. Для підвищення ефективності, фінансової стабілізації та конкурентоспроможності підприємств необхідно сформувати дієву систему управління витратами, постійно їх моніторити, впроваджувати організаційно-економічні заходи щодо їх скорочення та збільшення виробництва продукції на одиницю витрат. Тому дослідження напрямів удосконалення управління витратами в сільськогосподарських підприємствах є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління витратами глибоко досліджено у працях багатьох вчених. Серед них варто відзначити наукові публікації Охріменка І.В. [1], Партин Г.О. [2], Давидович І.Є. [3], Колісник М. [4], Мазур О.І., Богацької Н.М. [5] та ін. [6]. Проте в літературних джерелах недостатньо повно розкрито сутність системи управління витратами в умовах посилення конкуренції.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах та розробка напрямів удосконалення управління витратами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах залежить від комплексу різноманітних чинників. Забезпечення дохідності суб'єктів аграрного бізнесу вимагає одночасно одержання максимуму прибутку від продажу виробленої продукції та мінімізацію виробничих витрат, що буде сприяти здійсненню розширеного відтворення та зростанню їх конкурентоспроможності.

У 2017 р. було одержано в усіх категоріях господарств України валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 року) на суму 249157,0 млн. грн, що на 27,8 % більше порівняно з 2010 р., а порівняно з попереднім роком менше на 2,2 %. Найбільший приріст валової продукції сільського господарства відбувається в сільськогосподарських підприємствах: відповідно на 49,4 % в порівнянні з 2010 р., а з 2016 р. – на 3,2 % менше. Якщо в 2010 р. сільськогосподарськими підприємствами було вироблено 48,3 % продукції сільського господарства, у тому числі продукції рослинництва – 53,6 %, тваринництва – 38,8 %, то в 2017 р. – відповідно 56,4 %; 60,5 %; 45,8 %. Тобто, основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції в останні роки стали сільськогосподарські підприємства, а не господарства населення. Сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства поступово збільшують свою частку в загальному обсязі продукції сільського господарства.

Обсяги виробництва продукції тісно пов'язані з авансуванням основних і оборотних засобів у виробничий процес. Динаміку витрат на виробництво продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Витрати на виробництво продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України за 2010-2017 рр.*

<i>Роки</i>	<i>Виробничі витрати, млн. грн</i>	<i>Роки</i>	<i>Виробничі витрати, млн. грн</i>
2010	75009,6	2015	228519,6
2013	127190,3	2016	288499,3
2014	154313,5	2017	404970,2
2017 р. у % до 2010 р.	539,9	2017 р. у % до 2016 р.	140,4

** Джерело: складено автором за джерелам [7]*

Аналіз даних, представлених в табл. 1, показує, що в 2017 р. витрати на виробництво продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України збільшилися порівняно з 2010 р. в 5,4 рази, а з 2016 р. – в 1,4 рази. При цьому виробництво валової продукції (у постійних цінах 2010 р.) збільшилося відповідно на 49,4 %, а порівняно з попереднім роком – зменшилося на 3,4 %.

Економічно нестабільне середовище негативно вплинуло на величину витрат на виробництво сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Таблиця 2

**Індекси цін на промислову продукцію
та тарифів, що споживаються у сільському господарстві
(до попереднього року, відсотків)***

<i>Показник</i>	<i>2010</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції	116,9	101,0	117,9	150,9	113,5	121,8
у тому числі матеріально-технічні ресурси промислового походження	115,5	99,7	120,0	145,6	104,2	124,6

**Джерело: складено автором за джерелом [7]*

Як видно з даних табл. 2, витрати на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України з року в рік зростали. Якщо в 2010 р. сукупний індекс витрат становив до попереднього року 116,9 %, то в 2015 р. витрати збільшилися більш ніж на половину – 50,9 %, а в 2017 р. – на 21,8 %. Суттєве зростання витрат відбувається в першу чергу за рахунок подорожчання матеріально-технічних ресурсів промислового походження, які використовуються в сільському господарстві. При чому збільшення їх вартості в деякі періоди випереджає ріст витрат. Так, у 2014 р. та 2017 р. індекс витрат на такі ресурси перевищував сукупний індекс витрат відповідно на 2,1 і 2,8 %. Найбільше подорожчали в 2017 р. мінеральні добрива та хімічні засоби (на 26,2 %), нафтопродукти (на 24,8%), паливо (на 28,6 %), тарифи та націнки на послуги (на 24,3 %), оплата праці збільшилася на 50,3 %. У цілому сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у 2017 р. порівняно з попереднім роком становить 121,8 %.

Слід відзначити, що ціни реалізації сільськогосподарської продукції зростали меншими темпами, ніж витрати. Індекс цін реалізації перевищував за досліджуваний період індекс витрат тільки в 2010 р., 2014 р. і 2015 р. За 2017 р. ціни реалізації сільськогосподарської продукції вирости порівняно з попереднім роком лише на 11,5 %.

Незважаючи на деяке щорічне підвищення цін реалізації, доходи сільськогосподарських товаровиробників не завжди покривали їх витрати (табл. 3).

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2010-2017 рр.*

Роки	Чистий прибуток, ман. грн	Підприємства, які отримали чистий прибуток		Підприємства, які отримали чистий збиток		Рівень рентабельності, %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, ман. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, ман. грн	всієї діяльності	операційної діяльності
2010	17253,6	69,6	22094,9	30,4	4841,3	17,5	24,5
2013	14925,7	80,3	26186,6	19,7	11260,9	8,3	11,7
2014	21413,4	84,7	51668,0	15,3	30254,6	9,3	21,4
2015	101912,2	88,9	127525,5	11,1	25613,3	30,4	43,0
2016	89816,3	88,4	102496,1	11,6	12679,8	25,6	33,6
2017	78457,7	86,7	91764,1	13,3	13306,4	18,7	23,5

* Джерело: складено автором за джерелом [7]

Як свідчать дані табл. 3, 86,7 % сільськогосподарських підприємств України в 2017 р. отримали прибуток, решта – збиткові. І хоча кількість збиткових підприємств за досліджуваний період зменшилася в 2,3 рази, рівень рентабельності всієї діяльності досяг 18,7 %, а операційної діяльності – 23,5 %, що недостатньо для здійснення розширеного відтворення. Для забезпечення розширеного відтворення в сільськогосподарському виробництві рівень рентабельності повинен бути не менше 40-45 % [8], а з урахуванням вартості землі – 25 % [6, с. 3].

Сільськогосподарські товаровиробники не в змозі суттєво впливати на ціни реалізації. Тому саме шляхом скорочення витрат вони мають можливість підвищувати доходи та ефективність сільськогосподарської продукції та залишатися конкурентоспроможними на ринку.

Істотний вплив на витрати мають: масштаби діяльності підприємства; структура виробничої програми; тривалість технологічного процесу; стан матеріально-технічної бази; завантаженість виробничих потужностей; якість факторів виробництва;

інформаційне забезпечення процесу управління; організація збуту, фінансування, кредитування та ін. [6, с. 83]. На формування витрат суттєво впливає перманентний диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, диспропорції щодо еквівалентності взаємовідносин підприємств агропромислового комплексу всіх сфер. Держава не в змозі забезпечити еквівалентність обміну, міжгалузеві пропорції та ціновий паритет, що вимагає більш конструктивних і ефективних заходів державного регулювання.

Проблему управління витратами і доходами неможливо вирішити лише тільки ринковими методами або поєднанням ринкових важелів з методами державного управління економічними процесами. Зменшення величини витрат суттєво залежить від сформованої ефективної внутрішньогосподарської системи управління витратами окремих підприємств.

Система управління витратами відіграє надзвичайно важливу роль у розробці стратегії поведінки підприємства в ринкових умовах, обґрунтуванні управлінських рішень під впливом зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, в налагодженні ефективного внутрішньогосподарського механізму та управління, створенні дієвого планування, контролю й аналізу витрат.

Необхідність забезпечення конкурентоспроможності продукції в умовах глобалізації ринків, зростання рівня інформатизації і загострення конкуренції спонукає до принципового вдосконалення системи управління витратами суб'єктів господарювання. Тому сьогодні в світі особливу увагу звертають на формування стратегічної моделі управління витратами, яка ґрунтується на комплексному аналізі конкурентних переваг і слабких місць у діяльності підприємства, його участі в формуванні цінності продукції для споживачів, вивченні етапів життєвого циклу його продукції та дослідженні особливостей впливу факторів зовнішнього і внутрішнього підприємницького середовища на рівень і поведінку його витрат [2, с. 43].

Ключовою складовою ефективною системи управління витратами є механізм управління витратами, який має включати відповідні важелі та інструменти, що суттєво впливають на величину витрат. Вибір компонент цього механізму передбачає відповідні організаційно-технологічні та економічні заходи, спрямовані на одержання оптимального розміру витрат і підвищення дохідності підприємств.

Висновки. Доведено, що за досліджуваній період (2010-2017 рр.) в сільськогосподарських підприємствах України мало місце збільшення витрат незалежно від обсягу виробництва продукції. На формування витрат суттєво впливає ряд факторів, які не залежать від товаровиробника. Тому підвищення інтенсивності ведення сільськогосподарської діяльності вимагає більш ефективних заходів державного регулювання та управління витратами.

В умовах посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції, зменшення прибутку, збільшення збитків зниження витрат є найдоступнішим способом підвищення дохідності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Розробка ефективної внутрішньогосподарської системи управління витратами окремого підприємства забезпечить одержання оптимального розміру витрат, підвищення дохідності та фінансової стабілізації суб'єкта господарювання.

Література.

1. **Охріменко І.В.** Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: [Монографія]. К. : В-во «Логос», 2009. 338 с.

2. **Партич Г.О.** Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: [Монографія]. К. : УБС НБО, 2008. 219 с.

3. **Давидович І.Є.** Управління витратами: [Навчальний посібник]. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 228 с.

4. **Колісник М.** Ера немилосердя: еволюція керування витратами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investadviser.com.ua/ukr/publications/890.html>

5. **Мазур О.І., Богацька Н.М.** Мета та складові системи управління витратами підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31275.doc.htm

6. **Маренич Т.Г., Гаврильченко О.В.** Системне управління витратами у відтворювальних процесах агроформувань: [Монографія]. Харків: «Міськарук», 2011. 251 с.

7. Сільське господарство України за 2017 рік: Статистичний збірник / відпов. за випуск О.М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.

8. **Месель-Веселяк В.Я.** Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 3-9.

References.

1. **Okhrimenko I.V.** (2009). *Vytraty ta sobivartist' sil's'kobopodars'koyi produktsiji v rebulyuvanni ekonomichnykh vidnosyn sil's'kobopodars'kykh pidpryyemstv* [Costs and cost of agricultural products in regulating economic relations of agricultural enterprises]. Kyiv : «Lohos», p. 338 [in Ukrainian].
2. **Partin G.O.** (2008). *Upravlinnya vytratamy pidpryyemstva: kontseptual'ni zasady, metody ta instrumentarij* [Enterprise Cost Management: Conceptual Foundations, Methods and Tools]. Kyiv : UBS NBO, p. 219 [in Ukrainian].
3. **Davidovich I.E.** (2004). *Upravlinnya vytratamy* [Cost Management]. Ternopil : Ekonomichna dumka, p. 228 [in Ukrainian].
4. **Kolisnyk M.** (n.d.). Era nemyloserdya: evolyutsiya keruvannya vytratamy [The Age of Ruthlessness: The Evolution of Cost Management]. www.investadviser.com. Retrieved from: <http://www.investadviser.com/en/publications/890.html> [in Ukrainian]
5. **Mazur O.I., & Bogat'ka N.M.** (n.d.). Meta ta skladovi systemy upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [Purpose and components of enterprise cost management systems]. www.rusnauka.com. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31275.doc.htm [in Ukrainian]
6. **Marenych T.G., & Gavrilenko O.V.** (2011). *Systemne upravlinnya vytratamy u vidtворюval'nykh protsesakh abroformuvan'* [Systematic management of costs in reproduction processes of agroformations]. Kharkiv : «Miskdruk», p. 251 [in Ukrainian].
7. *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2017 rik: Statystychnyy zbirnyk* [Agriculture of Ukraine for 2017: Statistical Collection]. (2018). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, p. 245 [in Ukrainian].
8. **Mesel-Veselyak V.Ya.** (2010). Orhanizatsiyno-ekonomichni umovy rozvytku ahrarynoho vyrobnytstva v Ukraini [Organizational and economic conditions of development of agrarian production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 9, pp. 3-9 [in Ukrainian].

Анотація.

Маренич Т.Г. Напрями вдосконалення управління витратами в аграрних підприємствах.

В статті проаналізовано динаміку витрат на виробництво продукції сільського господарства в аграрних підприємствах України. Доведено, що за досліджуваний період в сільськогосподарських підприємствах мало місце збільшення витрат незалежно від обсягу виробництва продукції. Узагальнено чинники, які впливають на формування витрат. Обґрунтовано, що управління витратами неможливо вирішити лише поєднанням ринкових важелів з методами державного управління економічними процесами. Зроблено висновок, що зменшення величини витрат суттєво залежить від сформованої ефективної

внутрішньогосподарської системи управління витратами окремих підприємств. Визначено, що ключовою складовою системи управління витратами є механізм управління витратами, який має включати відповідні важелі та інструменти, що впливають на величину витрат.

Ключові слова: виробничі витрати, управління витратами, конкурентоспроможність продукції, ціна реалізації, ефективність.

Аннотация.

Маренич Т.Г. Направления совершенствования управления затратами в аграрных предприятиях.

В статье проанализирована динамика затрат на производство продукции сельского хозяйства в аграрных предприятиях Украины. Доказано, что за исследуемый период в сельскохозяйственных предприятиях имело место увеличение расходов независимо от объема производства продукции. Обобщены факторы, влияющие на формирование затрат. Обосновано, что управление затратами невозможно решить только сочетанием рыночных рычагов с методами государственного управления экономическими процессами. Сделан вывод, что уменьшение величины расходов существенно зависит от сложившейся эффективной внутрихозяйственной системы управления затратами отдельных предприятий. Определено, что ключевой составляющей системы управления затратами является механизм управления затратами, который должен включать соответствующие рычаги и инструменты, влияющие на величину расходов.

Ключевые слова: производственные расходы, управление затратами, конкурентоспособность продукции, цена реализации, эффективность.

Abstract.

Marenych T.G. Areas of improvement of cost management in agricultural enterprises.

The article analyzes the dynamics of costs of agricultural production in agricultural enterprises of Ukraine. It is proved that during the period under study, there was an increase in costs in agricultural enterprises, regardless of the volume of production. Factors that influence cost formation are generalized. It is justified that cost management cannot be solved only by the combination of market levers with the methods of state management of economic processes. It is concluded that the reduction of the value of expenditures depends significantly on the established effective in-house cost management system of individual enterprises. It has been identified that a key component of a cost management system is a cost management mechanism that should include appropriate levers and tools that affect the value of costs.

Key words: production costs, cost management, product competitiveness, selling price, efficiency.